

DIN ISTORIA MATEMATICII

Gazeta Matematică în anii Primului Război Mondial

Evenimentele din primul război mondial au fost puternic resimțite de **Societatea „Gazeta Matematică”** și membrii ei au făcut mari eforturi pentru a continua cea mai îndrăgită publicație românească de matematică.

În perioada de neutralitate a României (aug. 1914 - aug. 1916), tipărirea revistei **Gazeta Matematică** și toate activitățile Societății au decurs în mod normal. Numerele de revistă aveau în mod constant 40 de pagini, apăreau cu regularitate în fiecare lună la data de 15 și cuprindeau rubricile: articole, note matematice, chestiuni de examen, probleme rezolvate, exerciții și probleme propuse ș.a. Volumele sunt alcătuite din 12 numere și corespund unui an de studiu din învățământul public (15 sept.-15 aug.). Încep cu *Lista membrilor Societății* și se încheie cu o amplă *Tablă de materii* ce ordonează materialul publicat în anul respectiv, cu o grijă aparte pentru listele de probleme propuse, rezolvate și rezolvatori.

Manuscrisele se primeau acasă la ing. *Mihail A. Saligny* (fiul lui Anghel Saligny) în strada Occident nr. 10, București, iar pentru schimburile de reviste, alte chestiuni, se folosea adresa ing. *I. Ionescu*, str. Călușei nr. 23, București. De remarcat că aceste schimburi și contacte internaționale includeau, de-a lungul timpului, revistele *Educational Times*, *The Mathematical Gazette* (Londra), *Mathésis* (Belgia), *Supplemento al Periodico di Matematica* (Livorno), *Revista Societății Fizico-Matematice* (Sofia), *Bulletin de la Section Scientifique de l'Academie Roumaine*, *Gazeta Matematică* (Rusia), *Bulletin of the American Mathematical Society*. Un colaborator asiduu al Gazetei Matematice, cu multe note publicate (în franceză), era *N. Agromof* din Revel (azi Tallinn), Rusia. Tipografia Curtii Regale, F. Göbl Fii, str. Regală, nr.19, a fost utilizată până în decembrie 1915, apoi s-a folosit tipografia „Cooperativa”, str. Belvedere nr.6.

În fiecare număr de revistă, problemele rezolvate ocupă un spațiu larg; după prezentarea soluțiilor se indică numele rezolvitorilor și se dau adesea mai multe soluții. Printre rezolvitori, propunători de probleme și autori de note matematice găsim numele unor viitori iluștri matematicieni români: *Al. Pantazi*, *O. Mayer*, *P. Sergescu*, *M. Ghermănescu* ș.a.

Pe lângă rubricile amintite, revista își deschidea paginile și pentru a semnală cititorilor activitățile desfășurate de Societate sau unele evenimente importante. Astfel, *Concursurile Gazetei Matematice* din anii 1915 și 1916 sunt relatate pe larg, cu toate etapele de desfășurare: probele scrise și oralul, rezultatele și premiații (raportor *Gh. Țițeica*), banchetul tradițional. În aceeași ordine de idei, menționăm: constituirea *Fondului „Anghel Saligny”* destinat tipării de cărți cu caracter tehnic, acordarea *Premiilor „H. Capriel”* etc.

În numărul din octombrie 1914 (nr.2, An XX) este anunțată moartea *Regelui Carol I.* Societatea „Gazeta Matematică”, care s-a bucurat pe parcursul anilor de

atenția Regelui, se alătură prin membrii și colaboratorii săi la doliul național. (La expoziția din 1903, Gazeta Matematică a fost distinsă cu Medalia de Aur, iar Regele Carol I s-a interesat de revistă și a primit în audiență pe Gh. Țițeica, care i-a prezentat toate volumele apărute de Gazetă.)

Se publică numeroase texte privind istoria matematicii românești. Un articol remarcabil din ianuarie 1916 (nr.5, An XXI), este cel închinat de *Traian Lalescu* memoriei lui *N. Culiianu*, matematician, fost rector al Universității din Iași, junimist, participant activ pe o perioadă de aproape cinci decenii la viața culturală, la modernizarea societății din capitala moldavă. În același număr, sub semnătura lui *I. Ionescu*, apare articolul *Matematica în Regulamentul Organic*.

Începând cu primul număr al Anului XXI, după modelul revistei engleze *The Mathematical Gazette* se introduce mini-rubrica *Cereri*, animată de *I. Ionescu*. Aici se pun întrebări sau se solicită informații relativ la istoricul, studiul sau învățământul matematicilor în general, dar mai ales din țara noastră, cu un conținut foarte divers: date privind unele cărți vechi de matematică, echivalentul unor unități de măsură care apar în documente vechi, priorități etc.

Se publică de asemenea suplimente cu *Recreațiuni*, de exemplu, în februarie 1916, tema este matematica și literatura, cu numeroase citate din *V. Alecsandri* legate și de matematică.

Ultimul număr înainte de refugiu (nr.3, An XXII) a apărut în noiembrie 1916 la tipografia „Universală” din str. Covaci nr.14, dar membrii societății, aflați deja la Iași, nu au știut de asta multă vreme, conform mențiunii de pe coperta nr. 10-12, An XXII referitoare la necunoașterea cuprinsului acestui număr.

Din inițiativa lui *Ion Ionescu* și *Traian Lalescu* și cu sprijinul lui *Vasile Teodoreanu* (profesor la Liceul Național și Liceul Militar din Iași) și altor membri din redacție aflați în refugiu, *Gazeta Matematică* și-a reluat apariția la Iași. Societatea „*Gazeta Matematică*” a obținut dreptul de a trimite colaboratorilor aflați pe front numerele revistei. Manuscrisele trebuiau trimise la prof. univ. *Traian Lalescu* la Cenzura Militară Telegrafică Iași, iar pentru abonamente și orice alte chestiuni adresa era prof. *Gh. Nichifor* la Cenzura Militară Poștală Iași. Organizarea progresa: în nr.7 (martie 1917) adresa pentru manuscrise era prof. *Vasile Teodoreanu*, str. Săulescu nr.8., iar din februarie 1918, pentru abonamente și alte chestiuni, adresa era prof. *Gh. Nichifor*, str. Vulpei nr. 5, apoi ing. *C. Orășanu*, str. Cuza Vodă 71 (din mai 1918). Primul număr publicat în Iași a fost nr.4, An XXII, numărul pentru luna decembrie 1916, dar care a apărut doar în aprilie din anul următor și numai în 24 de pagini, la tipografia *H. Goldner*, str. *Gh. Mărzescu*. Aceasta întârziere și numerele duble sau triple se propagă până în 1920, mult după revenirea la București. Să notăm stabilitatea prețului (7,5 lei abonamentul anual), până la vol. XXIV, când devine 15 lei pe an, apoi 20 lei pe an la vol. XXVI, în 1920.

Pe prima pagină a nr.4, primul scos în condiții de refugiu, se află un emoționant *Cuvânt înainte*, redactat de *Traian Lalescu*, pe care-l redăm (în ortografia originală) mai jos:

In momentele grele pe cari le trăește astăzi poporul românesc, Gazeta Matematică împărtășește soarta țării sale: împiedicată de a apărea în București din cauza ocupării provizorii a primei noastre capitale, Societatea și-a putut reface aci organizarea nece-

sară pentru a publica mai departe *Gazeta Matematică* pe tot timpul cât va dura ad-versitatea noastră.

Avem mulțumirea să spunem că revista noastră își datorează apariția sa în Iași, în primul rând solicitării și zelului colaboratorilor noștri. Căldura cu care câți-va dintre cei mai buni corespondenți ai Gazetei – aflători astăzi în rândurile oștirii – au oferit serviciile lor, a fost pentru redacțiunea Gazetei Matematice, o răsplată și o adâncă mângăere sufletească. Ea ne-a arătat că activitatea educativă a Societății noastre, a trecut mai departe de ținta sa profesională; ea a isbutit să-și creeze din fiecare colaborator un prieten care se simte fericit să contribuie cu munca sa desinteresată la prosperitatea Gazetei.

Din cauza greutăților de tipărire, numerele de exil ale Gazetei vor avea un coprins mai redus, fără ca prin aceasta să fim obligați a renunța la vreuna din rubricile noastre obișnuite.

Dar să ne exprimăm speranța că revista noastră va urma până la urmă soarta țării sale și că, după această vremelnică comprimare, vom putea să dăm și noi Gazetei Matematice, estinderea potrivită cu noile condițiuni de viață isvorite din sacrificiile actuale ale poporului românesc.

Societatea „Gazeta Matematică” afirmă și revendică participarea, prin membrii și colaboratorii săi, la război, pe care-l consideră Războiul pentru Unitatea Națională a Românilor. Sentimentele pe care le manifestau față de armata țării aveau ca fundament „axioma”: *atâta timp cât Armata Română este în picioare, cugetarea română și dragostea pentru știință nu pot fi distruse.* Tot în acest curs al lucrurilor, în delegațiunea Societății (forul administrativ superior al ei) pentru anii XXII și XXIII a fost ales generalul *Scarlat Panaitescu*. La inițiativa acestuia, care oferă în același timp și fondurile necesare, se instituie un premiu anual de 200 lei ce urmează să se acorde autorului celui mai bun articol de matematică aplicată la științele militare. Primul Premiu „Scarlat Panaitescu” va fi acordat l-tului *Gh. Zapan* pentru lucrarea *Asupra câtorva elemente de tragere*, apărut anterior (An XXII, p. 102-107).

Articolele care tratează chestiuni de istoria și istoriografia matematicii sunt numeroase și ocupă un spațiu larg: *Viața și activitatea lui Gheorghe Lazăr* (T. Lalescu, serie de patru articole), *Un inventar al cărților de matematici* (I. Beleş, serie de trei articole), *Bibliografia românească matematică* (T. Lalescu) și *Cărți de matematici din Transilvania. Catalogul D-lui Onisifor Ghibu* (T. Lalescu). Un loc aparte printre contributori îl ocupă *C. Climescu*, care discută în mai multe articole un manuscris găsit în biblioteca *Seminarului „Veniamin Costache”* din Iași, intitulat „*Curs întreg de matematică curată*”, scris cu litere chirilice și care reprezintă o traducere după L.B. Francoeur.

Efectele negative ale războiului asupra Gazetei se manifestă nu numai în regularitatea apariției, numărului de pagini și calitatea hârtiei, ci și asupra structurii și conținutului ei. Gazeta este trimisă și așteptată pe frontul de luptă. Se primesc scrisori din primele linii; pentru combatanții aflați în mijlocul distrugerilor, Gazeta este o oază de lumină și o mângâiere. Numărul de pagini rezervate problemelor rezolvate și rezolvitorilor a descrescut drastic și chiar au existat numere în care această rubrică lipsește.

La 30 august 1917 are loc Adunarea Generală a Societății. În nr. 1-2 din sept.-

oct. 1917, de început al Anului XXIII, apare, conform cerințelor statutului Societății „Gazeta Matematică”, lista membrilor săi. În dreptul numelor lor se fac precizări ca: *rămas în teritoriul ocupat de inamic* (V. Cristescu, C. Malcoci, Gh. Țițeica, Gh. Nicolae-vici), *prizonier* (Gr. Orășanu) sau sunt indicate *gradele* (A. Ioachimescu - căpitan, I. Ionescu - maior, M. Roco - locotenent, Sc. Panaitescu - general) sau *funcțiile militare* avute (Gh. Nechifor - cenzura militară, O. Thierrin - atașat la misiunea militară franceză din Iași). Este de subliniat faptul că doi dintre „stâlpii” Gazetei au rămas în teritoriul ocupat al țării. Adunarea Generală decide ca paginile Gazetei să fie deschise problemelor de matematică aplicate în științe militare. Apar articole ca: *O știință matematică în serviciul războiului: balistica* (V. Vâlcovici, nr. 3-4, 1917), *Metodă pentru descoperirea tunurilor inamice* (lt. Gh. Zapan, ibidem), *Asupra ipotezei rigidității traectoriei* (lt. M. Ghermănescu, ibidem), *Bătăia maximă pentru terenuri înclinate* (lt. I. Linteș, ibidem), *Relațiunile dintre matematici și științele militare* (I. Ionescu, în mai multe numere) ș.a. Apar, în continuare, numeroase articole referitoare la istoria matematicii din România, bazate pe arhive din Iași.

Din când în când, Gazeta publică necrologul unui membru sau unui colaborator căzut la datorie pe câmpul de luptă: *Al. A. Roșu* (An XXII, p. 121), *C. D. Constantinescu* (An XXIII, p.15), *I. S. Teodorescu* (An XXIV, p. 65) ș.a., iar mai târziu *I. Ionescu* va evoca în cuvinte mișcătoare faptele și jertfa lor în articolul *În amintirea celor dispăruți* (An XXVI, p.14).

Anul XXIV găsește Gazeta Matematică din nou la București. Numărul 1-3, septembrie-noiembrie 1918, este tipărit la tipografia „Universală”, str. Covaci, nr.14, iar adresa de corespondență este ing. *I. Ionescu*, str. Călușei nr. 23. Fascicula respectivă a fost tipărită în 1919, de fapt, după cum rezultă dintr-o mică mențiune de pe copertă. Este publicat un articol al lui *Gh. Nechifor* intitulat „*Gazeta Matematică și Războiul pentru Unitatea Națională a Românilor*”. *Al. Myller*, viitorul academician, contribuie cu chestiuni de geometrie analitică (An XXIII, p. 241; An XXIV, p. 51) *Premiul „Vasile Conta”* pentru lucrări de filozofia matematică sau de matematică pură se acordă lui *D. V. Ionescu*, pe atunci student (An XXV, p. 81). La Strasbourg, pe 22 sept. 1920, este programat un *Congres de matematică* al națiunilor interaliate și neutre. După o întrerupere de patru ani, în aprilie 1921, se reia și *Concursul Gazetei*—primul din România întregită.

Începând cu vol. XXVI, tipografia este din nou F. Göbl Fii, str. Regală 19, iar de la nr.3 (toamna lui 1920) dispar numerele duble sau triple. Activitatea *Societății „Gazeta Matematică”* reintră în normalitate din toate punctele de vedere.

Bibliografie

1. *Gazeta Matematică*, t. XX - XXIV.
2. **F. Diac** – *Monografia Societății de Științe Matematice din România*, S.S.M.R., București, 1998.
3. **N. Mihăileanu** – *Revistele de matematici elementare*, Ed. Gil, Zalău, 1995.

Temistocle BÎRSAN
Univ. Tehnică „Gh. Asachi”, Iași

Dan TIBA
I.M.A.R., București